

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Litteraturvetenskapliga institutionen
Interdisciplinär C-uppsats

Möjligt för mig

En kulturanalytisk studie om uppväxtvillkor, klass och genus i
Anderssons *Var det bra så?*, Flygts *Underdog* och Alakoskis *Svinalängorna*

VT 2007
Författare: Monika Johansson
Handledare: Anna Nordenstam
Ann Boglind

Innehåll

1. INLEDNING	2
1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	3
1.2 TIDIGARE FORSKNING OCH FÖRFATTARINTERVJUER	3
2. TEORI OCH METOD	5
2.1 GENUS, FAMILJ OCH DET HETEROSEXUELLA FÖRHÅLLET	5
2.2 BOURDIEU, SOCIALA POSITIONER OCH GRUPPBILDNING	6
2.3 SKOLA, KLASS OCH IDENTITET	9
2.4 METOD	12
3. ANALYS	13
3.1 FAMILJEN, KÄRLEKEN OCH DET SOCIALA ARVET	13
3.2 KOMPISSKAP OCH IDENTITETSSKAPANDE	18
3.3 SKOLAN OCH VUXNAS BEMÖTANDE	23
4. DISKUSSION	27
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	29
TRYCKTA KÄLLOR	29
OTRYCKTA KÄLLOR	29

1. Inledning

Uppväxtvillkor och framtidsdrömmar är det tema som till stor del behandlas i de tre romaner som ligger till grund för föreliggande uppsats. De skildrar alla barndom och uppväxtvillkor i den svenska förorten på 1970- och 80-talen. De handlar om hur den fysiska miljön, familjen, kompisar och skolan, tillsammans bildar de villkor som gör avtryck och påverkar hur karaktärerna sedan kommer att forma sin framtid.

Svinalängorna (2006) av Susanna Alakoski, *Underdog* (2001) av Torbjörn Flygt och *Var det bra så?* (1999) av Lena Andersson, är retrospektiva, socialrealistiska skildringar, där författarna utgått från sina uppväxtmiljöer för att skapa berättelserna. De tre romanerna behandlar till stor del uppväxtårens svårigheter. I *Underdog* finns ett uttalat klassperspektiv, ett underifrånperspektiv, där berättarjaget gör en klassresa. I *Svinalängorna* finns en tydlig genusmedvetenhet och den ger läsaren en bild av den könsordning som finns i berättarjagets närmaste omgivning. Romanen handlar också om vänskap och om hur föräldrarnas missbruk bryter ner familjen. Både *Svinalängorna* och *Underdog* har fått Augustpriset. Den tredje romanen som lästs är *Var det bra så?* av Lena Andersson, och är liksom de övriga två, en uppväxtskildring. Denna roman behandlar den klass- och etnicitetsproblematik som finns i förorten. Det är också en skildring av kompisrelationer och beskriver den råhet som kan finnas mellan klasskompisar samt hur dessa problem hanteras av vuxna i skolan.

Underdog är skriven genom ett berättarjag, Johan, men där är berättarrösten vuxen, medan jaget i *Svinalängorna*, Leena, har ett barns röst. I Anderssons roman finns inget berättarjag, utan läsaren får följa olika karaktärer som alla är beskrivna i tredje person. *Var det bra så?* och *Svinalängorna* är båda debutromaner.

De tre romanerna är intressanta att studera eftersom de har ett klass- och genusperspektiv och problematiserar de villkor som vuxenvärlden och skolan erbjuder barn och ungdomar. Detta gör dem också intressanta för lärare. Romanerna kan läsas i syfte att få en inblick och förståelse för den inverkan som genus och klass har på elevers uppväxtvillkor och prestationer i skolan. De kan också läsas i skolan tillsammans med elever, för att öka elevernas förståelse för sig själva och för andra människor då romanerna behandlar ämnen som många elever förmodligen kan relatera till. Ett sådant mål att sträva mot finns uttryckt i kursplanen i svenska.

Skolan skall i sin undervisning i svenska sträva efter att eleven [...] utvecklar sin förmåga att i dialog med andra uttrycka tankar och känslor

som texter med olika syften väcker samt stimuleras till att reflektera och värdera,¹

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att analysera hur uppväxtvillkor skildras i *Svinalängorna* av Susanna Alakoski, *Underdog* av Torbjörn Flygt och *Var det bra så?* av Lena Andersson. Analysen kommer till stor del att utgå från ett genus- och klassperspektiv och svara på följande frågeställningar:

- Vilket förhållande har romanfigurerna till sina familjer och vad erfar de inom ramarna för sina familjer som kan relateras till genus och klass?
- Vad har barnen/ungdomarna i romanerna för relation till sina vänner/ klasskamrater och hur bygger de sin identitet genom dessa sociala relationer?
- Vad upplever romanfigurerna i mötet med skolan, lärare och annan personal och hur inverkar dessa erfarenheter på hur de ser på sig själva och sin framtid?

Analysen av romanfigurernas skolupplevelser är något som också kommer att sättas i relation till den vekliga, existerande skolan och styrdokumentet, då denna uppsats är interdisciplinär.

1.2 Tidigare forskning och författarintervjuer

Eftersom *Underdog*, *Svinalängorna* och *Var det bra så?* är relativt nya – *Svinalängorna* är exempelvis helt nyutkommen – finns ännu inte mycket skrivet om dem. Det finns således inga vetenskapliga artiklar, essäer eller andra verk som tar upp eller analyserar romanerna. Det finns emellertid intervjuer som gjorts med författarna där man kan få en inblick i hur de tänkt kring frågor som rör klass och genus då de skrivit romanerna. Jag finner det därför intressant att kort presentera detta här.

Ingen av romanerna är självbiografisk, men alla är till viss del självupplevda, och i olika intervjuer som gjorts med författarna har det framkommit att det finns likheter mellan romanfigurerna och författarnas egna uppväxter. Lena Andersson är exempelvis uppvuxen mellan Rinkeby och Tensta och skildrar sin uppväxtmiljö genom förorten Stensby i *Var det bra så?* På samma sätt har Torbjörn Flygt och Susanna Alakoski skildrat de förorter som de växte upp i. Genom att beskriva förorten skildrar de också klassamhället, som är ett viktigt tema i alla tre romanerna. Andersson menar i en intervju i *Svenska Dagbladet* att det inte talades om klass när hon växte upp. Den enda som talade om det var farmodern. ”Hon talade

¹ Skolverket (2000) Kursplaner och betygskriterier. Grundskolan. www.skolverket.se. 2007-05-07.

² Marie-Louise Samuelsson, ”En vink till medelklassen”. *Svenska Dagbladet*, 2000-01-12.

om fint folk, ett begrepp som ingen annan använde. Farmor var klassmedveten utan att veta att det hette så”.² Andersson menar i intervjun att den tidens syn på det avskaffade klassamhället gjorde det svårt att upptäcka de skillnader i villkor som människor har. ”För vad som fanns var inre, osynliga barriärer, orsakade till exempel av att den som bodde i förorten inte kände någon som gick på universitetet. Det var andra som kunde gå där, inte vi från Tensta.”³ I en annan intervju svarar Andersson på frågan om vilken inverkan platsen man växer upp i har: ”Jag tror att de kan vara avgörande för hur man ser på samhället och på sin egen position i det. När jag växte upp såg jag alltid samhället underifrån. De som skulle få inflytande och bli jurister och författare var några andra – inte jag.”⁴

Detta underifrånperspektiv är, som också titeln avslöjar, ett tema som behandlas i *Underdog*. Torbjörn Flygt menar dock i en intervju i *Dagens Arbete*, att det främst är förorten han velat beskriva. ”Utgångspunkten var nog inte att skriva en bok om underdogs, utan mer om människor som vuxit upp i den här typen av områden. Hade jag velat skriva en bok om underdogs i allmänhet hade jag nog valt att skriva om betydligt sämre lottade människor.”⁵

I Susanna Alakoskis roman är mycket självupplevt, trots att hon menar att romanen inte är en självbiografi. ”Precis som Leena växte Susanna Alakoski upp i Ystads enda miljonprogramsområde. Dessutom släpar hon runt på ungefär samma ryggsäck: uppvuxen i en fattig finsk invandrarfamilj med missbruksproblem. Till råga på allt är hon kvinna”.⁶ Alakoski menar i en annan intervju att hon hela tiden känt att hon skriver en viktig roman och att den ska spela en roll både för människor som kan känna igen sig i den, men också för människor som aldrig stött på den typen av problem som beskrivs i romanen. ”Jag vill att den ska väcka frågor om klass och kön”, menar hon.⁷

Jag har ovan gjort en kort sammanställning av hur författarna själva resonerar kring sina romaner i avseende på klass och genus. Denna uppsats fokuserar dock inte på mottagarperspektivet, eller huruvida böckerna är biografiska, utan syftar till att analysera romanerna utifrån de tre teman som formuleras i frågeställningarna.

³ Marie-Louise Samuelsson, ”En vink till medelklassen”. *Svenska Dagbladet*, 2000-01-12.

⁴ Anna Lagerblad, ”Våldet var alltid närvarande”. *Svenska Dagbladet*, 1999-10-10.

⁵ Harald Gatu, ”Nästan vuxen i Malmös förort”. *Dagens Arbete*, 2002-08-22.

⁶ Karolina Andersson, ”Rapport från skuggsidan”. *Svenska Dagbladet*, 2006-04-30.

⁷ Lena Skogberg, ”Skildring som svider”. *Hufvudstadsbladet*, 2006-04-26.

2. Teori och metod

2.1 Genus, familj och det heterosexuella förhållandet

Yvonne Hirdman hävdar att barn föds in i ett kulturellt mönster som på olika nivåer inverkar till isärhållandets logik och som per definition gör kvinnan till den underordnade och mannen till norm. Det är isärhållandets logik som bestämmer våra föreställningar om vad som är manligt, respektive kvinnligt gällande sysslor, platser och egenskaper. Dvs. att exempelvis en man vet vad en man bör göra och var, och eftersom han gör en sak på en plats, får han det bekräftat att han är man och då borde besitta vissa egenskaper⁸. Förståelsen av den egna identiteten eller genus, får man enligt Hirdman således kontinuerligt. Det sker genom att man är medveten om vilken sort man tillhör och gör de sysslor som stämmer med omgivningens förväntningar på vad en person som tillhör den sorten borde göra. På så sätt utvecklas egenskaper som ytterligare befäster vilken sort man är osv. Denna uppdelning av sorter, platser och sysslor är enligt Hirdman ett redskap eller ett sätt att förstå sin värld på. Problemet ligger i att en dikotomisk könsuppfattning bidrar till en uppdelning av män och kvinnor, som inte bara bestämmer att män och kvinnor är olika sorter utan som också delar upp könen i en hierarkisk ordning där mannen är norm. Både mannen och kvinnan inplacerar sig i detta mönster och förstår sin tillvaro enligt dikotomins och hierarkins logiker. Det kan därför vara relevant att ställa sig frågande till varför även kvinnan, som ju är den förlorande parten i denna maktskapande struktur, finner sig i den maktobalans som den medför och varför hon dessutom medverkar till att upprätthålla den.

Hirdman menar att det finns kulturella föreställningar om vad som är manligt eller kvinnligt och hur ett heterosexuellt förhållande borde vara. Det finns också föreställningar som styr hur vi fördelar arbete mellan könen. Detta system kallar Hirdman för *genuskontrakt*. Allt beteende som rör genus kan härledas till dessa kontrakt som alltså bestämmer allt från hur vi ser ut till vilka värderingar vi har och vilka yrken vi väljer. Genuskontrakten är något som definieras av mannen som också är den som definierar kvinnan.⁹ Både män och kvinnor reproducerar dock samtidigt genuskontrakten enligt Hirdman. De är ett redskap eller ett sätt att förstå relationen mellan manligt och kvinnligt och det som sker i ”mellanrummet mellan maskulinum och femininum.”¹⁰

⁸ Yvonne Hirdman, ”Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning”. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 1988:3, s. 52.

⁹ Hirdman s. 53.

¹⁰ Hirdman s. 54.

Den engelske sociologen Anthony Giddens menar emellertid att den senmoderna kärleken, som uppkommit efter 70-talets feministiska revolution, kännetecknas av en jämlikhet som inte fångar in kvinnan i ett underläge. Det är en typ av kärlek som han kallar för den rena eller den sammanflödande kärleken och som bygger på intimitet och ömsesidighet. Den sammanflödande kärleken kräver att båda parter aktivt medverkar till att den fortlever. Giddens menar vidare att den sammanflödande kärleken har fört med sig en ny jämlikhet mellan könen som inneburit att maktobalansen mellan mannen och kvinnan försvunnit. Eftersom fokus inte längre ligger på "den speciella personen" utan på "den speciella relationen" och då idealet för relationen är ett utbyte av känslor från både mannen och kvinnan, blir det sammanflödande förhållandet jämställt. I den sammanflödande kärleken är också den ömsesidiga sexuella njutningen viktig för upprätthållandet av relationen. Det som håller samman den sammanflödande relationen är att båda känner att de vinner tillräckligt mycket på den.¹¹

Sammanfattningsvis menar Giddens således att problemet med kvinnans underordning löst sig genom att människan i det senmoderna samhället blivit mer reflexiv och att detta präglat relationen på ett sätt som gjort att den nu bygger på intimitet, frivillighet och frihet att lämna relationen till förmån för en ny. Hirdman anser å andra sidan att vi fortfarande lever i ett patriarkalt samhälle där könsmaktsordning råder och där mannen är normen. Hirdmans och Giddens olika ståndpunkter vad gäller det heterosexuella förhållandet och kärleken, gör dem intressanta att ställa mot varandra i en litteraturanlys.

2.2 Bourdieu, sociala positioner och gruppbildning

Den franske sociologen Pierre Bourdieu använder sig i sin forskning av begreppen *fält*, *habitus* och *kapital*. Dessa nyckelbegrepp fungerar enligt Broady¹² som verktyg eller *sökarljus* för att bearbeta det som till en början framstår som självklart. Denna teori kan med hjälp av sina användbara begrepp appliceras på alla områden som relaterar till någon form av samspel mellan människor. Nedan följer därför en redogörelse av begreppen.

I sin artikel *Att erövra Bourdieu*, beskriver Toril Moi Bourdieus teori som en *mikroteori för social makt*. Termen *fält* kan, menar hon, vara benämningen på alla typer av sociala rum, d.v.s. möten mellan människor, där det råder en kamp om samma belöning. Det personerna eller *agenterna* konkurrerar med varandra om är att styra över fältet eller att ha största

¹¹ Anthony Giddens, *Intimitetens omvandling. Sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället*. (Nora, 1995) s. 61 – 62.

¹² Broady, Donald, *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, (akad. avh.), (Stockholm 1990) s. 169.

möjliga inflytande över det. Det man vill ha är då närmare bestämt de symboliska eller materiella tillgångar som fås av att ha makt över fältet.¹³ Då man undersöker ett fält i forskningssyfte, menar Broady att man gör sig införstådd i hur den sociala strukturen inom fältet är uppbyggd och vilka positioner, eller agenter som är överordnade, dominerande och vilka som är underordnade, dominerade. Man försöker också se vilka tillgångar som tas i anspråk av de olika positionerna.¹⁴

Kapital eller *symboliskt kapital* är ett grundläggande begrepp i Bourdieus teori. Det symboliska kapitalet är olika tillgångar i form av exempelvis titlar, konstverk eller vetenskapliga arbeten som är värdefulla och de tillskriver innehavaren aktning och anseende inom det fält som agenten ingår i. För att det ska räknas som kapital, krävs dock att det erkännes som kapital av de övriga agenterna på fältet. Ett symboliskt kapital i form av en akademisk titel behöver därför inte räknas som kapital inom alla fält, eftersom den inte nödvändigtvis är en tillgång där eller anses kanske inte vara värdefull. Symboliskt kapital är det begrepp som är mest allmänt. En underavdelning till symboliskt kapital är vidare något som benämns som *kulturellt kapital*. I ett land som Frankrike menar Broady¹⁵ att det kulturella kapitalet exempelvis kan vara förtrogenhet med klassisk musik eller litteratur, att kunna uttrycka sig kultiverat eller att ha en examen från ett respekterat universitet. Det kulturella kapitalet kan sägas vara en motsats till det ekonomiska kapitalet. Att vara ekonomiskt bemedlad behöver inte vara en tillgång i ett fält där det kulturella kapitalet är gångbart. Det finns också ett socialt kapital, som kan beskrivas som det som vi i Sverige kallar för kontakter, dvs. före detta klasskamrater, bekanta och familjen. Om man har ett stort socialt kapital, eller känner ”rätt” personer, är det lättare att nå en hög position inom sitt fält än utan ett sådant kapital, trots att man har symboliskt kapital i form av utbildning osv.

Toril Moi beskriver *habitus* som ”ett system av dispositioner, dvs. tanke-, uttrycks-, och beteendevanor som man förvärvar genom praktisk erfarenhet av fältet”.¹⁶ Dessa dispositioner är konsekvenser av en persons eller en grupp människors erfarenheter, minnen, tankemönster osv., som införlivats i kroppen och som präglar hur man tänker, handlar, uttrycker sig och vad man intresserar sig för, förkroppsligat kapital.¹⁷ Det man har i sin ryggsäck och som format en, skulle kunna vara en vardaglig svensk beteckning. Habitusbegreppet är därför intimt förknippat med kulturellt kapital. Skillnaden är enligt Broady att det kulturella

¹³ Moi, ”Att erövra Bourdieu” *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1994:1, s. 4.

¹⁴ Broady 1990 s. 271.

¹⁵ Ibid. s. 171.

¹⁶ Moi s. 6.

¹⁷ Ibid.

kapitalet är objektiverat, utomkroppsligt, exempelvis i form av bildning, medan habitus är förkroppsligat i exempelvis smak vad gäller konst och musik.¹⁸ Kriterierna för vad som kännetecknar habitus och vad som är kulturellt kapital är dock sammanvävda på ett sätt som gör kanske gör det förvirrande att ge olika exempel. Bildning eller utbildning kan exempelvis göra att man ändrar sin musiksmak. Det underlättar därför att tänka att habitus ligger i personen och att kapitalet ligger utanför. Habitus är dock inte alltid kapital, eftersom olika habitus har olika hög status inom olika fält. Alla människor har således ett habitus, men om ett habitus också ska utgöra, krävs att det godtas som kapital av de övriga agenterna på fältet. Det centrala i Bourdieus teori är dock inte individens habitus, utan olika gruppers habitus. Begreppet används då för att se vad grupper av människor har gemensamt och vad som skiljer dem åt. Sådana grupper kan vara familjer, yrkesgrupper och klasser.¹⁹ Människors klasstillhörighet hör samman med deras yrkesställning, familjesituation och uppväxtmiljö. Enligt Ahrne, Roman och Franzén²⁰ har människor som tillhör en given klass ofta en liknande bakgrund. Dessa gemensamma erfarenheter gör att de sedan också får liknande vanor och sätt att se på världen. Pierre Bourdieu menar enligt författarna att detta är vad som definierar ett gemensamt klasshabitus och att klasshabitus påverkar hur man handlar, agerar och tänker.

Avslutningsvis vill jag använda ett citat av Bourdieu som är hämtat ur Toril Mois artikel och som sammanfattar teorin och begreppen:

Om ett fält ska kunna fungera [...] måste det finnas belöningar, och människor som vill spela spelet, och som är utrustade med den habitus som gör det möjligt för dem att känna till och känna igen spelets inneboende regler, de belöningar man kan kämpa om osv.²¹

Vad gäller gruppbildning och identitet, har Erving Goffman en intressant teori som kan appliceras på det som sker på skolgården och hur en gruppidentitet skapas mellan klasskompisar. För att uttrycka gemenskap och likhet, använder sig grupper av olika *gemenskapstecken* som kan beskrivas som bevis på relationen. Gemenskapstecknen uttrycks i *objekt, handlingar* och *uttryck*. Sådant kan enligt Lalander & Johansson²² yttra sig som gester, musik och exempelvis höjda ölglas. Då skulle gesterna vara uttrycket, de höjda ölglasen vara handlingarna och musiken vara objektet. Med andra ord skulle man kunna säga att en grupp personer samlas kring ett objekt, gör något tillsammans och gör det på ett sätt

¹⁸ Broady 1990 s. 229.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Göran Ahrne, Christine Roman & Mats Franzén, *Det sociala landskapet. En sociologisk beskrivning av Sverige från 50-tal till 90-tal*. (Göteborg, 2000) s. 62.

²¹ Moi, Sid. 6.

²² Philip Lalander & Thomas Johansson, *Ungdomsgrupper i teori och praktik*, (Lund, 2002) s. 32.

som binder samman dem till en grupp. Gemenskapstecknen är sådant i gruppen som uttrycker och som låter gruppmedlemmarna veta att det finns en likhet mellan dem. Om en person ska få tillträde till gruppen, krävs vidare att denna inte bara lär sig tecknen, utan också vet hur och när de ska användas och kombineras.

Förutom en teori om gemenskap har Goffman utvecklat en teori om avvikelse i boken *Stigma* (1963)²³, som handlar om vad som gör att människor marginaliseras. Goffman utgår ifrån att det finns olika samhälleliga normer som bestämmer vilka egenskaper och beteenden som är acceptabla. Den stigmatiserade personen kan antingen hantera stigmat genom att ge sig hän åt det eller att försöka ta avstånd från det. I det senare fallet är stigmat oftast förknippat med en skam och en rädsla för att den egentliga identiteten ska bli avslöjad.

2.3 Skola, klass och identitet

Här vill jag nämna några teoretisk begrepp och delar ur styrdokument som kan användas i analysen av elevers/romanfigureernas erfarenheter av skolan. Många delar av de romaner som analyseras i denna uppsats utspelar sig i skolmiljö. I skolan utformas också elevens identitet och hur de ser på sin framtid, och eftersom identitet står i relation till både skola och klass, har jag valt att beskriva begreppen som rör detta under samma rubrik.

Klasskillnader handlar om människors olika livsvillkor som påverkar deras levnadsförhållanden och handlingsmöjligheter. Enligt Ahrne, Roman och Franzén²⁴ är det fortfarande så att olika förutsättningar och erfarenheter gör att det finns skillnader i hur människor kan påverka sin situation och därmed sina livschanser. Dessa olikheter är klassrelaterade enligt författarna.

I skolans uppdrag och värdegrund ingår att alla elever får en likvärdig utbildning. Trots det finns det skillnader i de utbildningsval som elever från olika klassbakgrund gör. Donald Broady har tillsammans med Mikael Börjesson visat på sambandet mellan kulturellt kapital och utbildningsval genom en kartläggning av den svenska gymnasieskolans elever. Enligt författarna kan gymnasieskolan "betraktas som ett rum med polariteter och hierarkier vilka bestäms av elevernas egenskaper, tillgångar och framtidsutsikter".²⁵ De menar att kön är en viktig särskiljande egenskap, då endast en utbildning har jämn könsfördelning, nämligen NVNA, naturvetenskapliga programmets naturvetenskapliga gren. Broady och Börjesson menar att det också är den utbildning som innehar det högsta antalet elever med högt socialt

²³ Thomas Johansson, "Erving Goffman och livet som teater" i *Modern sociologisk teori*, red.: Oskar Engdahl (Lund, 2001) s. 118.

²⁴ Ahrne, Roman & Franzén, s. 61.

²⁵ Donald Broady och Mikael Börjesson, "En social karta över gymnasieskolan", *Ord & Bild*, 2006: ¾, s. 92.

ursprung och att omkring fyra av tio av alla läkar- och universitetsläraryrken går den. Den också har den högsta andelen elever med höga betyg från grundskolan. NVNA är samtidigt den utbildning som har det minsta antalet elever med arbetarklassbakgrund och det största antalet elever som avslutar utbildningen inom tre år. Det är också den vanligaste vägen till utbildningar med hög status, som läkarutbildningen eller Handelshögskolan i Stockholm, menar författarna. ”På den sociala kartan över utbildningssystemet framträder NV och särskilt NVNA som en kungsväg till framgång i fortsatta studier, i yrkeslivet och i det sociala livet”.²⁶

Följande citat är hämtat ur Lpo -94 och handlar om en likvärdig utbildning:

Undervisningen skall anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. Den skall med utgångspunkt i elevernas bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper främja elevernas fortsatta lärande och kunskapsutveckling.²⁷

Om dessa rader läses ur ett klassperspektiv, kan de tolkas som att det är skolans uppgift att bedriva en pedagogisk verksamhet som ger alla elever möjlighet till fortsatt utbildning och utveckling. Skolan ska anpassas efter elevernas behov och erbjuda en utbildning som ger eleverna kunskapen att göra val som leder till ett gott liv oavsett om de kommer från en studievän miljö eller inte. Om det är så att utbildning leder till ett gott liv och valmöjligheter, borde alla elever enligt kravet på en likvärdig utbildning kunna skaffa sig det. Att så inte är fallet är något som Gunilla Molloy problematiserar.

Molloy²⁸ menar att det kulturella kapitalet spelar en stor roll i samspelet mellan eleven, familjen och skolan. Det kulturella kapital som vissa barn fått med sig hemifrån, exempelvis i form av språkbruk, är av ett slag som uppskattas och premieras i skolan. Dessa elever ses då som begåvade av lärarna. Detta gör att den grupp elever som besitter ett större kulturellt kapital, i större utsträckning uppmuntras till teoretiska studier av sina lärare. Molloy hänvisar till Arnman/Jönssons avhandling *Segregation och svensk skola*²⁹, som i följande citat behandlar vad en sådan uppdelning av elever resulterar i:

Sortering av elever till mentala eller manuella yrken försiggår mer eller mindre öppet under hela grundskoletiden och manifesteras i gymnasieskolans utbildningslinjer som är klart inriktade på antingen mentalt eller manuellt arbete. Denna process består av ett komplicerat samspel mellan arbetsliv, familj och skola.³⁰

²⁶ Broady och Börjesson, s. 97.

²⁷ Skolverket (2000) Läroplan för det obligatoriska skolväsendet. www.skolverket.se. 2007-05-17

²⁸ Gunilla Molloy, *Reflekterande läsning och skrivning*, (Lund, 1996) s. 20.

²⁹ G. Arnman & E. Jönsson., *Segregation och svensk skola; En studie i utbildning, klass och boende* (1985), 2:a uppl. Arkiv.

³⁰ Molloy 1996 s. 21.

Konsekvensen blir enligt Molloy, att de elever som redan hemifrån uppmuntras till studier, också får den sortens uppmuntran i skolan. De elever som kommer från studieovana miljöer tillhör emellertid en grupp som inte uppmuntras på samma sätt, vilket resulterar i att de i större utsträckning väljer praktiska gymnasieprogram och därmed också yrken som inte kräver teoretiska studier. Molloy menar att läraren kan undvika en sådan omedveten sortering genom att bättre förstå sig på ”det komplicerade samspelet mellan arbetsliv, familj och skola” som är av stor betydelse för hur eleven gör sina studie- och yrkesval. I Lpo -94 finns ett stycke som stödjer Molloy's resonemang.

Eleverna skall få en utbildning av hög kvalitet i skolan. De skall också få underlag för att välja fortsatt utbildning [...] Alla som arbetar i skolan skall [...] bidra till att motverka sådana begränsningar i elevens studie- och yrkesval som grundar sig på kön, social eller kulturell bakgrund.³¹

Enligt Molloy, kräver de olika förutsättningar som elever har med sig från hemmet, ett dialogiskt klassrumsklimat och en didaktik som hjälper eleverna till individuell utveckling³².

Mats Trondmans tankar och begrepp är mot bakgrund av ovanstående relevanta, då en stor del av hans arbete behandlar just studie- och yrkesval, klassreproduktion och vuxnas bemötande av ungdomar. Flera av hans begrepp är hämtade från Martha Nussbaum, men eftersom Trondman använder sig av dem och har översatt begreppen till svenska, har jag valt att utgå från honom. Trondman menar att skolan och vuxna är ansvarig för de *villkor* som barn växer upp under. Dessa villkor delar han sedan in i tre kategorier: materiella villkor och institutionella villkor – t.ex. skola och exempelvis vård. Det tredje villkoret är relationer för omsorg, förnuft och känslor och handlar om vuxnas bemötande av barn och ungdomar³³. Trondman menar att alla dessa tre typer av villkor behöver finnas för att barn som växer upp ska kunna göra *socialt produktiva val*. Socialt produktiva val handlar om att få tillgång till de villkor som gör det möjligt att *välja* ett gott liv. Det handlar också om att låta barn och ungdomar få utveckla sina förmågor och om att ge dem ”resurser som minimerar riskerna att bli ett offer för de egna omständigheternas spelrum och andras maktutövning”.³⁴

I 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna (Lpf -94) kan man i avsnittet om ansvar och inflytande, finna följande mål:

Skolan skall sträva mot att varje elev [...] stärker sin tilltro till den egna förmågan att själv och tillsammans med andra ta initiativ, ta ansvar och påverka sina villkor.³⁵

³¹ Skolverket (2000) Läroplan för det obligatoriska skolväsendet. www.skolverket.se. 2007-05-17

³² Molloy 1996 s. 21.

³³ Mats Trondman, *Kloka möten. Om den praktiska konsten att bemöta barn och ungdomar* (Lund, 2003) s. 24.

³⁴ Ibid. S. 25.

³⁵ Skolverket (2000) Läroplan för de frivilliga skolformerna, 2.3. www.skolverket.se. 2007-05-17

Genom en vardaglig närvaro och ett bemötande som fokuserar på möjligheter, menar Trondman att vuxna kan bidra till att ungdomar ”kan se sig själva i ljuset av andra tankar och möjligheter än de som livets villkor och möten försett dem med”³⁶. För att det ska ske menar han att det krävs en skola som ger eleverna erfarenheter och kännedom om vad man kan välja och som uppmuntrar dem att tro på att de valen kan gälla just dem.

Inte för att möjligheterna bortom omständigheterna per definition måste vara bättre utan därför att kännedomen om dess möjligheter som ”möjliga för mig” ökar möjligheterna att välja.³⁷

Genom att erbjuda eleverna de villkor som möjliggör sådana socialt produktiva val och framtidsvägar, kan de öka sina livschanser och välja ett gott liv. I Lpf -94 finns följande mål att sträva mot som styrker Trondmans tankar:

Skolan skall sträva mot att varje elev [...] – medvetet kan ta ställning till fortsatt studie- och yrkesinriktning på grundval av samlade erfarenheter och kunskaper samt aktuell information, – ökar sin förmåga att analysera olika valmöjligheter och bedöma vilka konsekvenser dessa kan ha,³⁸

2.4 Metod

I läsningen av *Svinalängorna*, *Underdog* och *Var det bra så?*, letade jag först efter det som var centralt i texterna och som knöt dem samman. Nyckelordet för detta blev uppväxt eller uppväxtvillkor och kring detta begrepp byggdes uppsatsens syfte. Analysen gjordes sedan med hjälp av tematisk läsning, där jag i litteraturen letade efter teman som kunde kopplas till uppväxt och uppväxtvillkor. De teman som valdes var familj, kompisskap och skola, och utifrån dessa teman formulerades sedan frågeställningarna. Analysdelen delades in i tre avsnitt, där varje frågeställning analyserades med hjälp av de teorier och begrepp som beskrivits ovan.

Eftersom uppsatsens syfte efterfrågar en kulturanalytisk metod, var det viktigt att hitta teorier som gav begrepp som kunde belysa både genus- och klassperspektivet i romanerna och som kunde användas som analysverktyg för familj, kompisskap och skola. Mot bakgrund av detta valdes teorierna.

För att få begrepp för genusproblematiken i romanerna, valde jag att använda mig av Yvonne Hirdman och att ställa hennes teori om hierarki och dikotomi mot Anthony Giddens. Dessa teorier blev särskilt användbara i analysen av familjen och av de heterosexuella

³⁶ Trondman 2003 s. 27.

³⁷ Ibid. s. 27.

³⁸ Skolverket (2000) Läroplan för de frivilliga skolformerna, 2.4. www.skolverket.se. 2007-05-17

förhållanden som finns i romanerna. Bourdieus teori om kapital och habitus har en självklar koppling till klass och kunde med fördel appliceras på den del av analysen som handlar om kompisskap och relationer. Där använder jag mig också av några av Goffmans begrepp som rör gemenskap. Slutligen används Gunilla Molloy och Mats Trondmans tankar om klass och skola, styrkta av styrdokumentet i det avsnitt där romanfigurernas möten med skolan analyseras.

Varje tema, eller frågeställning har sedan besvarats genom komparativ analys av de tre romanerna, där texternas innehåll har styrkts med citat och förklarats med hjälp av teorierna.

3. Analys

Analysdelen är tematiskt uppdelad i tre teman, där varje tema besvaras med hjälp av de frågeställningar som rör respektive tema.

3.1 Familjen, kärleken och det sociala arvet

Följande avsnitt handlar om familjen och den heterosexuella relationen. Här analyseras de aspekter av romanerna som kan ge svar på frågan om romanfigurernas förhållande till sina familjer och vilka erfarenheter de gör inom sina familjer.

Leenas mamma i *Svinalängorna* är medveten om de strukturella principer, eller genuskontrakt, som förpassar kvinnan till ett underläge mot mannen och vet att utbildning är en väg ut ur ett sådant mönster. Ändå verkar hon inte applicera denna vetskap på sitt eget liv, utan försöker istället få dottern att ta vara på de möjligheter som skolan kan ge, då hon följer sin dotter till skolan den dag hon ska börja i ettan.

Kom ihåg Leena, skolan är det viktigaste av allt. Lova att göra som din fröken säger fortsatte hon. Du måste vara duktig i skolan och du måste skaffa en utbildning innan du gifter dig och skaffar barn. Annars är du fast, i synnerhet om du är född till kvinna. Se på mig sa hon. Jag är helt beroende av pappa.³⁹

Mammans underordning kan relateras till genuskontrakten och den status hon har inom sin relation, men det finns också en klassproblematik. Hon är intresserad av politik och läser böcker, men eftersom hon inte har någon utbildning tror hon sig inte ha en plats på arbetsmarknaden då hon inte kan något tillräckligt bra. Mamman manar Leena till att skaffa sig en utbildning och därmed bryta den genushierarkiska situationen som dottern annars riskerar hamna i.

³⁹ Susanna Alakoski, *Svinalängorna* (Stockholm, 2006) s. 40.

Lottas mamma i *Var det bra så?* försöker påverka sin tillvaro genom att läsa en kvällskurs i engelska. Detta är något som Lotta skäms för.

- I *should* like it, varför heter det så?
- Jag vet inte. Karin tittar ut i luften.
- Vad som än händer, Lotta, se till att gå ut skolan så att du slipper sitta så här.
- Ja.
- Vadå ja?
- Jag ska se till att aldrig få det som du.⁴⁰

Det verkar som att Lotta är obekväm med att hennes mamma är lågutbildad och har ett arbete som ger dålig lön och kroppsliga skador. Mamman försöker uppmuntra Lotta att gå ut skolan och vill att dottern därigenom ska kunna påverka sina livschanser. Istället för att se sin kvällskurs som en utökning av sitt symboliska kapital som kan resultera i ett bättre jobb, ger hon dottern kvällskursen som exempel på hur illa det kan gå om man inte sköter sitt skolarbete när man är ung. Mammans inställning till sina egna studier, ger inte Lotta några signaler om att mamman kommer att genomföra en positiv förändring i deras liv. Studierna blir snarare en indikation på deras låga sociala status och att man endast kan påverka sin framtid en gång, när man är ung.

I Lottas familj, är studier inte något självklart. Hon uppmuntras inte till det trots att hon har bäst betyg i klassen. Kontrasten till sin familjs förväntningar på henne, möter Lotta i Leylas pappa, då hon är hemma hos Leyla en dag.

- Vad vill du bli Lotta?
- Det vet jag inte.
- Men du måste väl ha några drömmar om vad du vill bli? Vad vill dina föräldrar att du ska bli?
- [...]
- Dom har inte sagt något särskilt om det.
- Men du har väl tänkt läsa på universitetet? [...]
- Universitetet är nog för svårt för mig. Det är hård konkurrens. Och det blir så mycket lån också som man får dras med sen.
- Så ska du inte tänka, det är klart att du ska studera vidare, säger pappan.⁴¹

Leylas uppmuntrande hemmiljö gör det lätt för henne att göra val som bygger på kunskap om vilka möjligheter som finns vad gäller utbildningar och yrken. Hennes hem erbjuder henne de villkor som Trondman talar om, som gör det möjligt att göra socialt produktiva val. I Lottas familj talar man om att det är viktigt att gå färdigt skolan, vilket förmodligen betyder att ta studenten, men det verkar inte talas om vad hon skulle kunna göra eller på vilka grunder hon skulle kunna göra sitt val. I Lottas fall blir därför sådana vuxna som erbjuder den typen av uppmuntran, särskilt viktiga för att hon ska kunna välja ett gott liv.

⁴⁰ Lena Andersson, *Var det bra så?* (Stockholm, 1999) s. 24.

⁴¹ Ibid. s. 135.

I Alakoskis roman står pappan för ett föräldraskap där studier inte ses som en möjlighet för en dotter, utan där äktenskapet istället är vad som förväntas av henne. ”Pappas ord ringde från andra hållet. Du måste lära dig att bli en bra fru”.⁴² Pappan, som är den vinnande parten i makthierarkin, har inte problematiserat genussystemet och anser det vara självklart att det bästa som kan hända hans dotter är att hon blir fru. Han försöker därmed inplacera sin dotter i genussystemets hierarkiska och dikotomiska logiker.

I Lena Anderssons roman *Var det bra så?*, finns också en pappa som socialiserar in sin dotter i de genuskontrakt som Hirdman talar om. Följande dialog utspelar sig hemma hos Pia vid matbordet när Anna är på besök.

Pappan lägger för sig av maten, därefter mamman, så Anna och sist Pia.

– Du börjar bli fet, säger pappan. – Du borde titta på din mamma för att se hur en kvinnofigur ska se ut.

Mamman skär och skär och skär i sin köttbit.

– Hon väger bara 50 kilo.

– Du väger ju 47.

– Pia har tyngre benstomme.

– Skitprat. Benstommen gör en skillnad på högst ett kilo.⁴³

Pias pappa sitter i en hierarkisk position där han är den överordnade. Han tar först av maten och anser sig ha rätten att dels definiera hur en kvinnofigur ska se ut och dels att kränka dottern genom att påpeka att hennes kropp inte duger. Därigenom visar han också att kvinnans kropp är ett objekt som är till för mannen. Pias mamma försöker försvara Pias vikt istället för att kritisera pappans agerande, vilket skulle kunna tolkas som ett tecken på att även hon för över genuskontrakten på sin dotter. Det finns därmed en likhet mellan Lottas pappa och Leenas pappa i *Svinalängorna*, då båda socialiserar in sina döttrar i de genuskontrakt som bestämmer sysslor, platser och egenskaper och som underordnar kvinnan och gör henne till den som är till för mannen och som definieras av mannen.

Även Ingall, grannflickans mamma i *Svinalängorna*, har ett förhållande med en man som är mycket dominerande, trots att han inte bor tillsammans med dem.

Åse, dottern, socialiseras tidigt in i dessa genuskontrakt, då mamman försöker släta över dagens konflikt mellan henne och Sten.

– Bry dig inte om Sten.

– Lätt för dig att säga.

– Du vet hur han är. Spela bara med när han är dum så blir det inget bråk. [...]

– Jag tycker inte att du ska vara ihop med Sten mamma. Det var bättre innan.

– [...] Han har ju ändå sett till att vi har fått det bättre, eller hur?⁴⁴

⁴² Alakoski s. 66.

⁴³ Andersson s. 60.

⁴⁴ Alakoski s. 123.

Mamman för över de genuskontrakt som bestämmer över egenskapen att kvinnan ska anpassa sig och låta sig trampas på. För att undvika bråk menar mamman att Åse måste svälja sina känslor och på så sätt ansvara för att den vuxne mannen inte blir upprörd och börjar bråka. På så sätt kan man tolka Ingalills agerande som ett omedvetet dumförklarande av mannen, som inte kan kontrollera sitt beteende. Genusordningen sätter Sten på den högsta hierarkiska positionen, även om han egentligen bara är på besök. I egenskap av man och försörjare ger Ingalill honom rätt att domdera över familjen och flickan måste inordna sig under detta system.

I *Underdog* uppenbarar sig en dag den sedan länge försvunna pappan, Folke, i familjen Krafts liv. Det verkar finnas en uppfattning hos de båda föräldrarna att det är just Johan och inte systemen, som behöver en far. Tidigare i romanen, när mamman försöker förklara för sin son varför Folke inplacerat sig i familjen igen, låter det på följande sätt: ”jag gör det här för din skull. Jag tror att det är bra för dig att ha en far. Och du kommer att gilla honom, när du lär känna honom bättre”.⁴⁵ Med denna replik visar mamman på en egenskap där hon är villig att offra sig för att sonen ska få växa upp med en far. Mamman riskerar med sitt agerande att föra över sådana föreställningar på sin son som bygger på att kvinnans underordning gör att hon i första rummet ska tänka på andra än sig själv och se till att mannens välbefinnande säkerställs. Det verkar inte finnas någon sammanflödande kärlek som bygger på jämställdhet. Förhållandet verkar i det närmaste vara arrangerat av dem båda av praktiska skäl.

Även Ingalill i *Svinalängorna*, verkar bygga sitt förhållande med Sten på andra grunder än just den sammanflödande kärleken som Giddens talar om. Förhållandet verkar inte finnas till för förhållandets egen skull och det finns ingen jämställdhet, utan det bygger snarare på att Ingalill ska få det bättre ekonomiskt. För Stens del verkar maktutövning vara syftet. Ingalill städar hela lägenheten varje gång Sten ska komma, eftersom han har ett stort behov av så kallad ”ordning och reda”. Hon städar för att göra honom nöjd och han får henne att tro att hon är beroende av honom.⁴⁶

– Ingalill, har vi inte husvagn och bil? Du har fått ett nytt golv i köket, heltäckningsmattor, det är tapetserat och ommålat i hela lägenheten.

– Du glömde nämna båten.

– Vad jag försöker säga är att du väl ändå har fått det bättre? [...]

– [...] nu glömmer vi det här, kom och sätt dig här lilla gumman.⁴⁷

⁴⁵ Torbjörn Flygt, *Underdog* (Stockholm, 2001) s. 70.

⁴⁶ Alakoski s. 49.

⁴⁷ Ibid. s. 119.

Stens maktutövande över Ingalill och hennes dotter Åse kommer av det ekonomiska överläge som han har och deras förhållande bygger på en tydlig hierarkisk ordning. Sten utnyttjar sin position för att kunna dominera över Ingalill även i hennes hem och över hennes dotter. Dessutom avbryter han den diskussion som Ingalill påbörjat, samtidigt som han infantiliserar henne genom att kalla henne för lilla gumman. Med dessa fraser bestämmer han gränserna för genuskontrakten och det är han som definierar när diskussionen är avslutad. Han är den lag under vilken hon måste underordna sig.

Även i *Var det bra så?* finns exempel på hur barn får erfara hur deras mödrar ingår i förhållanden där de domineras av sina män. Ett exempel är Mia, vars mamma är tillsammans med en man som Mia äcklas av. Deras förhållande verkar försämra Mias uppväxtvillkor avsevärt.

Hon hade sparat pengar för att köpa en liten porslinslabrador som hon sett i en presentbod och som hon tänkt att mamma skulle ha på fönsterbrädan i sitt sovrum. Den skulle ge Gösta porslinsrabies genom att titta förebrående på honom när han slog mamma eller knullade med henne, Mia antar att det är samma sak för honom⁴⁸

I Giddens definition av den senmoderna, rena kärleken ingår en ömsesidighet vad gäller intimitet och sexuell njutning. Mias mammas förhållande är en produkt av tydliga genuskontrakt, där mannen sitter på en position där han tar makten över kvinnans kropp. De sexuella erfarenheter som Mia sedan gör, är heller inte baserad på en jämställd kärlek, utan på de genuskontrakt som sätter mannen i en hierarkiskt överordnad position. På morgonen efter skolavslutningen i nian, vaknar Mia upp med näsblod på ett hotellrum.

Hon och Pia firade i natt. Och mannen där i sängen bjöd henne på allt man kan tänka sig. Mia klär på sig och klämmer med handen runt sedlarna i klänningsfickan. Hon tar med sig hans klocka, hon behöver en klocka, och går ut i sommarmorgonen med handen kupad över näsan.⁴⁹

Mia ser problemen i det hierarkiska förhållandet som mamman har med Gösta, och verkar känna ett behov att straffa honom för vad han gör mot mamman. Genusidentiteten formas enligt Yvonne Hirdman ständigt efter vilken sort, eller kön man tillhör, och man agerar då på ett sätt som man tror förväntas av en person som är av den sorten. Om Mias mamma då ständigt utnyttjas och misshandlas sexuellt och på andra sätt av mannen som hon har ett förhållande med, kan man tänka sig att hon överför ett liknande mönster på sin dotter. Mia förstår då sin tillvaro enligt dikotomins och hierarkins logiker, vilket manifesteras då hennes examensfirande avslutas med ett möte med en man som är henne överordnad på flera olika

⁴⁸ Andersson s. 73f

⁴⁹ Ibid. s. 152.

sätt. Dels på grund av att han är äldre och dels för han har ett ekonomiskt överläge som gör att han kan bjuda henne på ”allt man kan tänka sig” för att sedan utnyttja henne sexuellt. Utöver detta är han enligt genussystemet överordnad därför att han är just man.

3.2 Kompisskap och identitetsskapande

Under denna rubrik analyseras romanfigurernas förhållande till sina vänner/klasskamrater och hur de bygger sin identitet i förhållande till dessa sociala relationer.

I *Var det bra så?* och *Underdog* kan man tydligt se kompisskapet i ljuset av Bourdieus habitus- och kapitalbegrepp. Det pågår i dessa två romaner en ständig kamp om vem som ska sitta på de positioner som ger högst status och erkännande från de andra i gruppen. Kompisskapet och bestämmandet av den hierarkiska strukturen mellan personerna som ingår tar sig dock olika uttryck i de båda romanerna. I *Var det bra så?* kretsar handlingen till stor del kring några tjejer som går i samma klass genom nästan hela grundskolan. Här finns en tydlig hierarki som bestäms av gruppens kärna, eller dem som kan sägas vara de populära och som höjer den sociala positionen hos dem de väljer att umgås med. Det är också dessa tjejer som definierar de gemenskapstecken som ska gälla innanför gruppens ramar. I *Underdog* behandlas kompisskapet istället genom en skildring av ett gäng killar, där acceptansen för olikheter är något större än hos tjejerna i Anderssons roman. Vem som innehar den ledande positionen är heller inte lika tydligt som i *Var det bra så?* Maktpositionerna verkar kunna variera efter vad killarna presterar mellan de killar som ingår i gruppen. Ett kapital som värderas högt är exempelvis motstånd mot auktoriteter, som i romanen är förkroppsligade i form av den diktatoriske mellanstadie läraren Palin. Detta sker exempelvis en gång kring jul, då Palin upptäcker att någon hängt sovjetiska flaggor längst in i klassens julgran.

- Är det någon av er som erkänner direkt?
Inte ett knyst
- Tänkte väl det. Då tar ni bort en flagga var. Du börjar, Roger. [...]
- Då tar du nästa Mikael.
- Nä. [...] Jag har inte satt upp dom. [...]
- Jag skiter i vem som satt upp dom! Dom ska ner!
- Micke står kvar med händerna i fickorna, rör inte en fena.⁵⁰

Efter att Micke vägrat att låta sig kuvas av Palins hotfulla beteende, vågar även de andra pojkarna stå kvar utan att ta bort flaggorna. Detta är något som antagligen stärker Mickes position inom gruppen, där typiskt manliga egenskaper så som mod eller att våga anta utmaningar, räknas som gångbart kapital. En utmaning kan också handla om att begå något

⁵⁰ Flygt s. 49.

brottsligt eller moraliskt tvivelaktigt, som att trampa ner Janis sjuka kanin. En sådan maktkamp kan illustreras av replikutbytet nedan.

- Mes. Roger?
- Tji det.
- Du vågar inte.
- Gör jag visst!
- Du är en kärring, Roger. [...] En riktig meskärning är vad du är.
- Är jag inte alls!
- En feg jävla meskärning!⁵¹

Lasse, som har en överordnad position i gänget vill ytterligare stärka den genom att utmana Roger, den som antagligen står längst ner på skalan. Ett maktgrepp är då att peka ut Roger som kärring, dvs. en som tillhör det kön som inte besitter de manliga egenskaper som ger dess bärare makt och erkännande och därmed också en underordnad position. Detta är antagligen kränkande till den grad att Roger, för att accepteras som en värdig aktör i gruppen, handlar enligt den överordnades önskemål och trampar ner kaninen, trots att det strider mot hans moraliska värderingar.

I detta exempel verkar den underordnade positionen ständigt reproducera sig själv, eftersom den underordnade för att stärka sin position, handlar på ett sätt som han tror inte ska stigmatisera honom. Istället befästs dock hans underordnade position eftersom det han i själva verket gör är att låta den överordnade sätta agendan och därmed dominera gruppen.

Tjejerna i *Var det bra så?* verkar ständigt inordna varandra i olika hierarkiska positioner. Kampen handlar inte heller bara om vilken position man har i gruppen, utan också om vem som får tillhöra gruppen och vem som utesluts från det. Gångbart kapital är artefakter, exempelvis i form av rätt kläder eller andra saker som kan representera innehavarens identitet och goda smak. Följande händelse utspelar sig under en skolutflykt:

- Har du mjölk med dig?
- Lotta tittar rakt fram, in i runstenen.
- Jag tog fel i kylan.
- Anna pillar av plasten från sugröret. Hennes sugrör är lila. Mias är gult. De kommer överens om att båda färgerna är lika fina. Finast är de tillsammans, lila och gult. [...]
- Du Lotta, det är en grej jag måste säga. [...]
- Mia är min bästis nu.⁵²

Anna och Mia har bestämt sig för att utesluta Lotta ur gemenskapen. För att låta henne veta det, börjar de med att visa sin gemenskap via objekt och handlingar. De har gemensam matsäck, äter likadana mackor och dricker festis, vilket kan tolkas som gemenskapstecken

⁵¹ Ibid. s. 32.

⁵² Andersson s. 15.

som bevisar deras samhörighet och som samtidigt marginaliserar Lotta. Objektet de samlas kring kan sägas vara den gemensamma matsäcken, handlingarna är att sitta bredvid varandra och packa upp den, och uttrycket är att göra det tillsammans och bekräfta varandra på ett sätt som utesluter Lotta.

Intressant är att Lotta med det samma uppfattar att mjölk, som hon har med sig, inte är gångbart symboliskt kapital i denna gemenskap, vilket får henne att direkt reagera och förklara sig för att försöka bli innesluten. Det finns en stor förmåga att uppfatta vilka tecken som innesluter och vilka som marginaliserar, men som Goffman menar, krävs också att man kan använda och kombinera tecknen. Här, liksom i fallet med Flygts pojkar, är det de överordnade som definierar vad som är gångbart kapital, vilket också ger dem möjligheten att förändra det när den marginaliserade börjar använda tecknen. Detta sker exempelvis när Lotta följer med Mia och Pia in till centrum för att köpa julklappar under lektionstid.

Mia går in för att handla något. Pia och Lotta väntar under den fladdrande markisen. Hare Krishna dansar fram längs gatan. Lotta och Pia ser på varandra och börjar skratta. I en hel minut skrattar de åt Hare Krishna. Sen kliver Mia ut ur affären med femtio vykort för femtio öre styck i en påse och Pia slutar skratta. [...]De ska åka hem. De går mot norr.
– Hare rama hare krishna, sjunger Lotta. Pia tittar på henne.
– Lotta. Det där är överspelat.⁵³

Lotta är lycklig över äran att få följa med på skolkstrapatsen och letar efter de gemenskapstecken som kan få henne att ingå på lika villkor. Villkoren för gemenskapen och vilka tecken som är gångbara ändras dock ständigt av Mia och Pia, och de verkar göra det för att markera att det är de som ingår i den egentliga gemenskapen, medan Lottas position är perifer. Eftersom det står högt i kurs att tillhöra gemenskapen som Mia och Pia styr över, vill Lotta ingå även på bekostnad av att hon måste förstå sitt beteende, sina värderingar och sin personlighet. Genom att göra det, hoppas hon få tillgång till gemenskapen, vilket skulle vara en symbolisk tillgång som förmodligen skulle ge henne bättre status eller högre anseende i klassen. Det som istället sker är att hon, liksom Roger i *Underdog*, genom att handla på detta sätt, underordnar sig och intar en dominerad position i den sociala skalan, vilket förstärker hennes utanförskap.

Johan Kraft, berättarjaget i *Underdog*, blir då han går på gymnasiet även en del av en annan kompiskonstellation. Mötet med denna nya gemenskap är också ett möte med människor med en social bakgrund som ger dem andra villkor och andra föreställningar om framtiden än vad det gamla gänget har. Där värderas också helt andra typer av symboliskt kapital än i det

⁵³ Andersson s. 103f.

gamla gänget, vilket gör att han måste lära sig nya koder och gemenskapstecken för att inta en bra position i gruppen. Den sociala bakgrunden och därmed de erfarenheter som gjorts, har även påverkat språkbruket och exempelvis sättet att festa. Killarna i Johans gymnasieklass har med Bourdieus begrepp ett annat habitus och detta yttrar sig i hur de talar och vad de har för intressen osv. Johans nya erfarenheter av detta kan exemplifieras i form av följande citat:

- Vill du följa med?
 - Ja... om det är okej.
 - Klart han ska med, säger Jakob. Han räknar på fingrarna upp för mig: Välkomstdrink, trerätters middag, alla drycker inklusive avecen.
 - Vad kostar det?
 - Femhundra
 - Femhundra? [...] Men är inte det ganska dyrt? [...]
- Fel replik! Johan, att ta en annan roll är inte så lätt som du tror. Bourgeoisien frågar inte vad det kostar. [...] Det är annat snack nu, grabben, slut med fittsnacket, järngroggar i regn i parken, garven åt Carina med ändan i vädret i Köpenhamn,⁵⁴

Hur man talar och vad man talar om, är något som Johan måste lära sig på nytt för att få tillträde till någon position i denna grupp. Han är också medveten om att det är Jakob och Didrik som dominerar gruppen, och underordnar sig då genom att låta dem svara på om han får vara med på festen eller inte. Här blir också klasskillnaderna mycket framträdande. Det är en självklarhet för Johans klasskamrater att äta och dricka dyrt utan att känna att det kostar dem något i form av större ekonomiska förluster. För Johan är däremot både festens form, dvs. maten och drycken, och kostnaden för kalaset, något som inte representerar honom själv eller något han tidigare upplevt. Det gör också att hans position inom gruppen är osäker och att han ständigt måste försöka bevisa sin rätt att ingå i den genom att försöka anpassa sitt beteende till vad som är gångbart och erkännes av dem som besitter högre positioner. Det Johan försöker göra är att ändra sitt habitus.

[...] den första läxan lyder: den råa tuffheten premieras inte längre. Den kraft som hemma på gården las för att hävda sitt revir, på att vinna krigslekarna och närkamperna i fotboll [...] den kanaliseras nu till att vara hipp, hålla sig med de rätta åsikterna, vara *intressant*. [...] Nu ska man plugga och samtidigt vara fräck, tjejer, fester och betyg. [...] Teater.⁵⁵

De erfarenheter som format Johan är i denna nya grupp inte något han står för inför dess aktörer, och han försöker nu att handla, tänka och tala på ett sätt som inte ska avslöja eller tydliggöra hans klassursprung. Detta blir tydligt i en av berättarjagets reflektioner: "Det är

⁵⁴ Flygt s. 286.

⁵⁵ Flygt s. 285.

mycket man inte vill ha upp på bordet nu, [...] en syrre som haft Che på väggen [...] en morsa med ackord, sönderslitna axlar och AMU-utbildning i bagaget”⁵⁶.

Att ha föräldrar med jobb på höga positioner är ett kapital som ger högre anseende än att ha sitt ursprung i arbetarklassen. De erfarenheter som format Johans habitus är därför något han försöker dölja. Enligt Goffman skulle Johans klassbakgrund vara ett stigma som är belastat med skam och som han försöker ta avstånd från eftersom det marginaliserar honom. Även i *Var det bra så?* kan föräldrarnas sysselsättning vara något som kan vara ett sätt att stärka sin position. När Anna är hemma hos Pia uppstår följande dialog:

- Han verkar gilla undersökningar, din pappa.
- Han läser mycket. Han är supersmart.
- Vad jobbar han med då?
- Han är chef. [...] Över brevbärarna. Förut var han brevbärare, men sen blev han chef över dom. Det är ett intellektuellt jobb kan man säga⁵⁷.

Tjejerna i romanen betar sig ständigt nedsättande mot varandra för att stärka sin egen position. Pia tar Annas fråga som en inbjudan att höja sig över henne och framställer därmed sin pappas jobb som viktigt och intellektuellt, vilket då även ger Pia en överordnad position, kanske pga. högre symboliskt och ekonomiskt kapital. I *Svinalängorna* verkar vänskapen inte vara en kamp om positioner inom gruppen, utan snarare ett stöd eller en gemenskap som måste stå sig stark och där man stödjer varandra mot hot som finns utanför vänskapen, dvs. flickornas föräldrar. Det är ingen av dem som försöker dominera gruppen, utan de försöker istället lyfta fram det som är positivt i de övrigas hem.

- Min mamma och pappa skiter i mig, sa jag.
- Din mamma gör så gott bröd, sa Åse.
- Du får O`boy hemma hos dig.
- Hos er får man ha täcken framför teven.
- Hemma hos dig är det rent och snyggt.
- Hos dig får man stöka ner.
- Du får sprillans nya kläder
- Din pappa kan göra pannkakor.⁵⁸

Inom denna grupp finns ingen hierarki. Den består av vänner som har förståelse för varandra eftersom de har liknande erfarenheter. De är inte en del av samma gemenskap för att konkurrera om att styra över de övriga. Denna grupp har istället en platt struktur där ingen dikterar vilka regler som ska gälla eller vilket kapital som står högt i värde. Det finns heller ingen periferi eller kärna i denna trio och det som skulle kallas för stigma enligt samhällets

⁵⁶ Flygt s. 287.

⁵⁷ Andersson s. 62f.

⁵⁸ Alakoski s. 259.

normer, marginaliserar inte flickorna från varandra, eftersom alla tre bär på sådana stigman av olika slag.

3.3 Skolan och vuxnas bemötande

Detta avsnitt behandlar det tema som rör skolan. Här analyseras romanfigurernas möten med lärare och annan personal och hur dessa möten påverkar deras sätt att se på sig själva och sina möjligheter att påverka och välja sin framtid.

I läroplanen för det obligatoriska skolväsendet står följande att läsa under mål och riktlinjer för hur skolan ska vara en del av omvärlden:

Alla som arbetar i skolan skall [...] bidra till att motverka sådana begränsningar i elevens studie- och yrkesval som grundar sig på kön, social eller kulturell bakgrund.⁵⁹

Ett sådant arbete är syokonsulenten på Stensbyskolan i *Var det bra så?* ett mycket dåligt exempel på. Mikael, som har en hemmiljö som gör det svårt för honom att koncentrera sig på skolarbetet, får då hans pappa under en period lämna familjen, mycket goda resultat i skolan. Resultaten försämras dock snart igen och Mikael uppger följande orsak vid ett samtal med sin lärare:

– Vaddå det är syos fel!
– Syokonsulentens?
– Ja. Hon kom med mina gymnasiepapper som jag lämnat in och så frågade hon på sin fula skånska om det var realistiskt för mig att gå samhällsvetenskaplig. Inför allihopa fråga hon det. Är det värrkligen rrealistiskt för däj Mejkael?
Kerstin greppar om katedern för att det inte ska synas att hon vill strypa syokonsulenten.⁶⁰

I detta exempel bryter syokonsulenten dels mot det som Trondman skulle kalla goda institutionella villkor och dels mot de villkor som handlar om relationer för omsorg, förnuft och känslor. Det är skolans uppgift att underlätta för Mikael att göra socialt produktiva val och nu när han utan skolan hjälp kommit fram till att ett teoretiskt program skulle passa honom, slås dessa planer ner av en syokonsulent som förmodligen inte nämnvärt läst in sig på sitt uppdrag. I Mikael's fall verkar det inte finnas någon vuxen i hemmet som sörjer för de villkor som handlar om omsorg, förnuft och känslor. Detta gör att skolan kanske är hans enda möjlighet att möta vuxna som kan lyssna, ge kloka råd och hjälpa honom att se vilka möjligheter han har. Viktigt i Trondmans resonemang är att uppmuntra eleverna att se möjligheter och att få dem att *veta* att de möjligheterna också är möjliga för dem. Detta är något som denna syokonsulent fullständigt misslyckas med.

⁵⁹ Skolverket (2000) Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, 2.6. www.skolverket.se. 2007-05-17

⁶⁰ Andersson s. 80.

Även i *Underdog* beskrivs en liknande situation. Micke Persson, som ingår i det gäng killar som en stor del av handlingen kretsar kring, börjar få det allt svårare med skolarbetet under högstadiet. Han gör ett försök att bättra sig då han tillsammans med Johan pluggar inför ett religionsprov. Efter provet är Micke nöjd och verkar stolt över att ha pluggat och skrivit bra på provet.

Men han ser inte lika nöjd ut veckan därpå, när Einstein, beryktad för sina hårda rättningar och generösa eftergifter, singlar ner provet på Perssons bänk.

– Du får skärpa dig, Mikael. [...]

– Jag har svarat rätt! Här! och här! och på fråga b här!

Einstein lyfter upp glasögonen i pannan [...] lutar sig, granskar kråkfötterna ingående, rätar sig.

– Det går inte att läsa.⁶¹

Religionslärares bemötande och orättvisa rättning bryter ner Mickes nyfunna ambition om att försöka bättra sig i skolan. Elevens stolthet över det han presterat raseras och lärarens odemokratiska förhållningssätt och ovilja att lyssna på och hjälpa eleven, får Micke att vända sig helt från studiernas väg för att istället finna en annan gemenskap, där hans position är starkare och där kroppslig styrka räknas som gångbart kapital. Han ansluter sig till rasthallsgänget. Väl inne i en sådan grupp är förutsättningarna att göra socialt produktiva val förmodligen starkt reducerade. Där premieras inte egenskaper eller handlingar som kan sägas leda till socialt produktiva val och ökade livschanser, utan till marginalisering och kriminalitet.

Persson börjar på Baltic Club [...] tränar sin kropp för att kunna slå fler raggare på käften, punkarna, läraridioterna, snutarna, sen befälen i lumpen, så att han ska kunna slå hela den här jävla världen på käften, orättvisorna, nedvärderarna,⁶²

Även Mikael i *Var det bra så?* får en framtid som inte kan sägas vara byggd på socialt produktiva val. Detta visar sig i slutet av romanen, då romanfigurerna blivit vuxna och Zeynep berättar om sitt möte med Mikael för Leyla en kväll då hon kör taxi.

– Jag hade Micke i bilen häromdagen, säger hon. [...] Han är fortfarande ljushårig i alla fall, nästan vithårig, och han var blek i hyn som om han varit död ett bra tag. Jag frågade vad han hade gjort och han sa att han just hade kommit ut ur fängelset. Inget mer, ingen förklaring. Han var svart under ögonen, svart i allt det vita, saknade tänder. Fy fan vilken sorglig syn.⁶³

De två romanfigurernas öden framställs i de båda romanerna som konsekvenser av skolans handlande eller ovilja att hjälpa upp de elever som verkar ligga i riskzon. De har inte det kulturella kapital eller det språk som gör det möjligt för dem att framstå som de elever som

⁶¹ Flygt s. 237 f

⁶² Flygt s. 240.

⁶³ Andersson s. 169.

lärarna verkar vilja ha i sina klassrum. Läraren i *Var det bra så?* försöker stödja Mikael och förstå honom, men hon uppmuntrar honom samtidigt inte att låta bli att lyssna på syon, utan verkar ändå hålla sin kollega bakom ryggen inför eleven. Denna oförmåga att ansvara för att ge eleverna de villkor som skulle kunna få dem att välja ett gott liv, kan grunda sig i att lärarna och personalen inte har kunskap eller förståelse för den problematik som ligger bakom de elever som i lärarkollegiet förmodligen ses som problem.

Fallen med pojkarna i ovan är exempel på den sortering av elever till teoretiska eller praktiska studier som Gunilla Molloy talar om.⁶⁴ Läraren och syokonsulenten i de båda romanerna, ser pojkarna som obegåvade eftersom de inte kommunicerar det kulturella kapital som kanske förväntas om man ska gå samhällsvetenskapligt gymnasium eller få bra betyg på en religionsskrivning. De vuxna har ingen förståelse för det som Molloy benämner som ”det komplicerade samspelet mellan arbetsliv, familj och skola”.⁶⁵ De har låga förväntningar på eleverna, vilket gör att de inte skapar de villkor för dem som skulle kunna leda till socialt produktiva val.

Syokonsulenten i *Var det bra så?* agerar på ett liknande sätt mot Lotta, som till skillnad från pojkarna i de båda andra romanerna, är en elev som gör goda resultat i skolarbetet och som har höga betyg. När Lotta en dag kommer fram till att hon vill bli filmkritiker, går hon till Syokonsulenten för att få information om yrket. Syon gör sitt bästa för att få Lotta att avstå från sina framtidsplaner, trots att idén skulle kunna ses som ett socialt produktivt val. I fallet med Lotta verkar även syons föreställningar om vad kvinnor bör syssla med, färga de råd hon ger eleven.

– Och filmvetenskap tar väldigt mycket tid i anspråk. Så man kan inte ha någon familj eller så. Människorna som går där ser på film hela kvällarna. Och det är hemskt hård konkurrens. Hemskt hård. Besvikelsen rinner som gammalt glas från pannan, ner över kinderna. Syo ser det. Hon blöter fingret för att helt koncentrera sig på att ta bort en kladdfläck från skon.
– Jag behöver inte ha någon familj, säger Lotta. – jag kan ha en man bara och han får klara sig själv medan jag tittar på film. [...]
– Så ska du inte säga. Det är klart du ska ha barn.⁶⁶

Trots Lottas utmärkta prestationer i skolan, avråder syokonsulenten henne att läsa filmvetenskap med hänvisning till utbildningens svårighetsgrad. Dessutom menar hon att en kvinna inte har tid att ägna sig åt filmtittande på kvällstid. Genom sitt agerande bidrar Syokonsulenten till den dikotomisering av könen som ständigt pågår. Eleven lär sig att hennes sort, dvs. kvinnor, förväntas göra kvinnliga sysslor och befinna sig på kvinnliga

⁶⁴ Molloy 1996, s. 21.

⁶⁵ Molloy 1996, s. 21.

⁶⁶ Andersson s. 125.

platser, som att vara hemma på kvällen och ta hand om barn. Att det förväntas av henne att hon ska föda barn trots att hon vill göra något annat, kan också ge signaler om att hon inte själv får bestämma över sin egen kropp, då det framställs som en självklarhet att hon ska välja moderskapet framför karriären. I detta exempel är detta föreställningar som skolan riskerar att införliva hos eleven, vilket är något som fullkomligt strider mot läroplanen.

Skolan skall sträva efter att varje elev inhämtar tillräckliga kunskaper och erfarenheter för att
– kunna granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden, [...] – få kännedom om möjligheter till fortsatt utbildning i Sverige och andra länder.⁶⁷

För Leena i *Svinalängorna*, blir skolan istället en fristad, en plats där hon alltid vill vara och där hon trivs. Den nya läraren, magistern, bemöter eleverna på ett sätt som får dem motiverade. Han gör skolan meningsfull för eleverna och får dem att tro på sin framtid.

Jag älskade matten, svenskan, gympan, musiken, engelskan, slöjden [...] jag höll ordning i bänken, räckte upp handen, läste högt och rabblade upp läxorna som ett rinnande vatten. Jag blev ledsen när jag inte fick svara på frågorna varje gång.
[...] Du borde bli lärare när du blir stor sa Magistern till mig efter en svenskalektion.
Va? Kunde jag bli det han var?⁶⁸

I skolan möter Leena vuxna som skapar institutionella villkor för att eleverna ska kunna göra de socialt produktiva valen, som Trondman talar om. Förmodligen står i detta fall skolan i form av magistern även för de villkor som rör relationer för omsorg, förnuft och känslor. ”Magistern var inte lärare. Han var pappaläraregud [...] Jag ville inte gå hem. Jag ville vara i skolan. Hos Magistern”.⁶⁹ Lärarens bemötande verkar kompensera för den brist på gott bemötande som finns hemma hos Leena. Förmodligen är det också det som gör att hon kan prestera så bra i skolan. Trots sina goda prestationer blir Leena förvånad när läraren tycker att även hon skulle kunna bli lärare, vilket kan betyda att lärarens uppmuntran och tro på eleven och hennes framtidsutsikter kan få henne att själv se att det finns möjligheter för just henne, vilket kan leda till att de val hon sedan gör blir socialt produktiva.

Leena i *Svinalängorna* och Mikael i *Var det bra så?* verkar ha liknande hemmiljöer, men Leena har dels en mamma som anser att skolan är viktig och dels magistern, vilket kanske blir skillnaden mellan de båda elevernas livssituationer, och som ökar Leenas möjligheter att göra socialt produktiva val, medan Mikaelns möjligheter minskar.

⁶⁷ Skolverket (2000) Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, 2.6. www.skolverket.se. 2007-05-17

⁶⁸ Alakoski s. 100.

⁶⁹ Alakoski s. 99f.

4. Diskussion

Anderssons, Flygts och Alakoskis tre romaner har gemensamt att de alla är socialrealistiska skildringar av uppväxt, skrivna ur ett barnperspektiv. De problematiserar barndomens villkor och sätter frågor som klass, genus och etnicitet i relation till de erfarenheter som romanernas karaktärer gör. Romanerna speglar de hierarkiska och dikotomiska förhållandena som enligt Hirdman råder mellan kvinnor och män, och hur klasstillhörighet reproduceras och påverkar människors möjligheter till olika val. De belyser också hur samspelet mellan arbetsliv, familj och skola påverkar elevernas val och syn på sina egna möjligheter. Som Gunilla Molloy talar om påverkar detta samspel hur barn och ungdomar sedan gör sina val i avseende på studier och yrken.

Skolan ska enligt Lpo -94, sträva efter att motverka sådana begränsningar som grundar sig på kön och social tillhörighet och i de tre lästa böckerna finns mycket att lära sig kring hur just detta påverkar barn och ungas sätt att uppfatta sig själva och sina möjligheter. De behandlar också hur möten mellan barn och vuxna antingen kan stärka elever eller få dem att ge upp sina drömmar. Det finns flera exempel på elever i romanerna som gör val som grundar sig på att de egentligen inte får någon möjlighet att välja - val som befäster och reproducerar de genus- och klasstrukturer som finns. Genom det barnperspektiv som finns i alla tre romanerna, ger denna litteratur en förståelse för de elever som kan upplevas som ointresserade eller kanske provocerande. Återigen kan kopplingar göras till Gunilla Molloy, som menar att många lärare förväxlar kulturellt kapital med begåvning.⁷⁰ Det handlar om att göra skolan intressant även för de elever som har ett annat kulturellt kapital än det som skolan traditionellt efterfrågar eller premierar. Detta kan göras genom att fokusera på det som eleverna är mest intresserade av, nämligen dem själva. Därför är böckerna också relevanta att läsa tillsammans med eleverna, förslagsvis i slutet av grundskolan eller på gymnasiet.

I ämnet svenska finns en möjlighet att med hjälp av skönlitteraturen lära känna sin omvärld och få en inblick i hur aspekter som genus, uppväxtförhållanden, förväntningar och bemötande från vuxna och andra typer av erfarenheter kan forma människors sätt att se på sig själva och därigenom hur de gör olika val i livet.

⁷⁰ Molloy 1996, s. 20.

Skolan skall i sin undervisning i svenska sträva efter att eleven [...] i dialog med andra uttrycker tankar, känslor och åsikter och reflekterar över existentiella och etiska frågor och fördjupar sin förståelse för människor med andra levnadsförhållanden och från andra kulturer⁷¹

Genom att läsa *Svinalängorna*, *Underdog* och *Var det bra så?* inom ramen för svenskämnet, kan litteraturen bli utgångspunkten i att diskutera och reflektera över de frågor som berör klass, genus och andra aspekter av livet. På så sätt får eleverna lära sig om sig själva och om andra människors levnadsförhållanden i enlighet med målet i Lpf -94.

Gunilla Molloy menar att om läraren i samband med läsning av texter, också skulle låta eleverna skriva egna texter som berörde det som lästs, ”så skulle också skillnaderna mellan att lära *om* och att lära *av* skönlitteratur kunna upphävas.”⁷²

⁷¹ Skolverket (2000) Kursplaner och betygskriterier. Gymnasieskolan. www.skolverket.se, 2007-05-17

⁷² Gunilla Molloy, *Läraren litteraturen eleven*, (akad. avh.), (Stockholm, 2003), s. 329.

Käll- och Litteraturförteckning

Tryckta Källor

- Ahrne, Göran & Roman, Christine & Franzén, Mats, *Det sociala landskapet* (Göteborg, 2000)
- Alakoski, Susanna, *Svinalängorna* (Stockholm, 2006)
- Andersson, Lena, *Var det bra så?* (Stockholm, 1999)
- Broady, Donald, *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin* (Stockholm, 1990)
- Broady, Donald och Börjesson, Mikael, "En social karta över gymnasieskolan" i *Ord & Bild*, 2006: ¾, s. 90 – 99.
- Flygt, Torbjörn, *Underdog* (Stockholm, 2001)
- Giddens, Anthony, *Intimitetens omvandling* (Nora, 1995)
- Hirdman, Yvonne, "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1988:3 s. 49 – 63.
- Johansson, Thomas, "Erving Goffman och livet som teater" i *Modern sociologisk teori*, red.: Oskar Engdahl (Lund, 2001) s. 110 – 129.
- Lalander, Philip & Johansson, Thomas, *Ungdomsgrupper i teori och praktik* (Lund, 2002)
- Moi, Toril, "Att erövra Bourdieu" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1994:1 s. 3 – 25
- Molloy, Gunilla, *Reflekterande läsning och skrivning* (Lund, 1996)
- Molloy, Gunilla, *Läraren Litteraturen Eleven* (Stockholm, 2003)

Otryckta källor

- Andersson, Karolina, "Rapport från skuggsidan". *Svenska Dagbladet*, 2006-04-30.
- Gatu, Harald, "Nästan vuxen i Malmös förort". *Dagens Arbete*, 2002-08-22.
- Lagerblad, Anna, "Våldet var alltid närvarande". *Svenska Dagbladet*, 1999-10-10.
- Samuelsson, Marie-Louise, "En vink till medelklassen". *Svenska Dagbladet*, 2000-01-12.
- Skogberg, Lena, "Skildring som svider". *Hufvudstadsbladet*, 2006-04-26.

<http://www.skolverket.se>